

Daniel Jensen

Department of Economics, University of Oxford, United Kingdom

 <https://orcid.org/0009-0005-9651-4798>, sann8582@ox.ac.uk

Recenzja książki Katarzyny Kwiatkowskiej-Moskalewicz *Stygmata. Helena Wolińska i Włodzimierz Brus. Biografia*, Agora, Warszawa 2026.

Review of the book by Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz *Stygmata. Helena Wolińska i Włodzimierz Brus. Biografia* [*Stigma. Helena Wolińska and Włodzimierz Brus. A biography*], Agora, Warsaw 2026.

Słowa kluczowe: Włodzimierz Brus, socjalizm rynkowy, biografia.

Keywords: Włodzimierz Brus, Market Socialism, Biography.

JEL: P20, P21, Y30

Publicystyka poświęcona polskiemu wkładowi w myśl ekonomiczną przeżywa obecnie swoisty renesans. W 2022 r. ukazała się biografia intelektualna Michała Kaleckiego pióra Jana Toporowskiego, zaś w 2025 r. na rynek trafiła książka Gavina Rae *Zataczając krąg. Biografia intelektualna Tadeusza Kowalika*. Publikacja Katarzyny Kwiatkowskiej-Moskalewicz stanowi istotny wkład w biografistykę powojennej Polski i rzuca nowe światło na drogę intelektualną Włodzimierza Brusa, choć z perspektywy historii myśli ekonomicznej pozostawia jednak wyraźny niedosyt. Ta dwoistość – czyli niezwykle wysoka wartość historyczna przy jednoczesnej ograniczonej analizie dorobku ekonomicznego bohatera – najlepiej oddaje charakter recenzowanej pracy.

Stygmata. Helena Wolińska i Włodzimierz Brus. Biografia jest biografią podwójną. Autorka rekonstruuje losy obojga bohaterów, ukazując je na tle najważniejszych wydarzeń politycznych i społecznych polskiego XX w. Z niezwykłą rzetelnością oraz uczciwością opisuje, jak realia lat 30. i okresu II wojny światowej ukształtowały trajektorię życiową wybitnego ekonomisty i jego żony. Wolińska w czasie wojny działała w komunistycznym podziemiu, a po jej zakończeniu pracowała jako prokurator wojskowy, uczestnicząc m.in. w głośnym procesie i skazaniu generała Fieldorfa „Nila”. Taki zabieg kompozycyjny ma wyraźne zalety. Pozwala dostrzec, jak wybory ideowe małżonków wyrastały z doświadczeń wojny, antysemityzmu, stalinizmu, Października 1956 r. i Marca 1968 r., a zarazem – jak ich późniejsze losy spłotyły się z systemem, który sami współtworzyli. Równocześnie książka Kwiatkowskiej-Moskalewicz opiera się na imponującej, wręcz benedyktyńskiej kwerendzie archiwalnej i charakteryzuje się niezwykle sprawną narracją. Na szczególne uznanie zasługuje umiejętność płynnego łączenia materiału źródłowego z szerokim tłem politycznym, bez popadania przy tym w uproszczenia moralne.

Kompozycja pracy jest przejrzysta i podporządkowana kolejnym etapom życia bohaterów. Zaletą takiego układu jest możliwość śledzenia długiego trwania napięć, które w pewnym sensie stanowią oś narracyjną książki. Chodzi tu przede wszystkim o wewnętrzny spór między ideowym zaangażowaniem a doświadczeniem przemocy państwowej, a także między wiarą w reformowalność socjalizmu a narastającym rozczarowaniem praktyką systemu. Autorka trafnie pokazuje, że losów Brusa nie da się zrozumieć bez uwzględnienia szerszego środowiska politycznego i towarzyskiego, w którym funkcjonował. Dzięki temu publikacja nie ogranicza się do suchej rekonstrukcji życiorysu, lecz staje się opowieścią o całej formacji polskiej inteligencji lewicowej.

Z punktu widzenia czytelnika zainteresowanego historią rodzimej myśli ekonomicznej kluczowe pozostaje pytanie, w jakim stopniu biografia ta pomaga zrozumieć pozycję Brusa w tej dyscyplinie. Pod tym względem najcenniejsze są partie poświęcone jego dojrzewaniu intelektualnemu po 1956 r. oraz roli, jaką odegrał w debatach nad reformowalnością gospodarki socjalistycznej. Autorka trafnie pokazuje, że Brus nie był jedynie akademikiem komentującym system z zewnątrz, lecz uczestnikiem sporów o jego przebudowę. Dobrze wypada także osadzenie jego działalności w instytucjonalnym pejzażu powojennej ekonomii politycznej – od SGPiS, przez Instytut Nauk Społecznych przy KC PZPR, po Uniwersytet Warszawski – oraz ukazanie jego związków ze środowiskiem polskich rewizjonistów. Ekonomista ten pozostawał w relacjach naukowych i prywatnych z takimi postaciami, jak Michał Kalecki, Oskar Lange, Kazimierz Łaski, Leszek Kołakowski czy Adam Michnik. Sprawia to, że książka staje się zarazem opowieścią o jednostkowym losie, jak i o formacji, która przez dekady kształtowała polskie spory o socjalizm, rynek i granice reformy systemu. Dzięki temu czytelnik otrzymuje przekonujący obraz Brusa jako jednego z najważniejszych polskich teoretyków socjalizmu rynkowego, autora *Ogólnych problemów funkcjonowania gospodarki socjalistycznej* (Brus, 1961) i późniejszego współautora *Od Marksa do rynku* (Brus i Łaski, 1992).

Zasadnicze ograniczenie książki polega jednak na tym, że portret człowieka wyraźnie dominuje w niej nad portretem idei. Autorka znacznie lepiej rekonstruuje koleje życia Brusa, jego środowisko oraz polityczne uwikłania, niż analizuje samą treść jego koncepcji ekonomicznych. Czytelnik zainteresowany historią myśli gospodarczej chciałby dowiedzieć się dokładniej, jak zmieniał się rozumienie przez Brusa relacji między planem a rynkiem, jakie miejsce zajmował on wobec innych nurtów reformy socjalizmu oraz na czym polegała specyfika jego stanowiska na tle debat prowadzonych w Polsce i za granicą. Tego rodzaju doprecyzowania pojawiają się jedynie fragmentarycznie. W rezultacie książka bardzo dobrze tłumaczy, dlaczego Brus myślał w określony sposób, słabiej natomiast wyjaśnia, na czym dokładnie polegała oryginalność jego propozycji.

Niedosyt budzi również potraktowanie recepcji myśli Brusa poza Polską. Dotyczy to zwłaszcza wątku chińskiego, który z perspektywy historii ekonomii jest jednym z najbardziej interesujących, a zarazem wymagających największej ostrożności interpretacyjnej. Książka sugeruje znaczenie Brusa dla debat nad reformą gospodarki socjalistycznej w Chinach, ale nie daje dostatecznie pogłębionej analizy skali tego oddziaływania, kanałów wpływu ani granic takiego porównania. W efekcie otwarte

pozostaje ważne pytanie badawcze, którego autorka nie rozstrzyga: czy mamy do czynienia z realnym wpływem, czy raczej z późniejszą zbieżnością interpretowaną retrospektywnie?

Forma biografii podwójnej niesie ze sobą pewne konsekwencje dla czytelnika zainteresowanego historią myśli ekonomicznej. Rozbudowane partie poświęcone Helenie Wolińskiej przesuwają chwilami punkt ciężkości z intelektualnej drogi Brusa na szersze tło polityczne i biograficzne. Zarazem błędem byłoby uznanie tego wątku za zbędny. To właśnie poprzez historię Wolińskiej książka najpełniej ukazuje polityczne i moralne napięcia wpisane w środowisko, z którego Brus wyrósł i w którym żył. Ostatecznie nie jest to materiał nadmiarowy, lecz taki, który z perspektywy ekonomisty niewiele wnosi do pogłębienia samej teorii. Z racji na założoną formułę książki jest to jednak wybór oczywisty i zrozumiały. Warto też podkreślić, że rekonstrukcja losów Heleny Wolińskiej została przeprowadzona z tytaniczną starannością i stanowi cenny walor publikacji, także dla czytelników zainteresowanych historią polityczną Polski lat 40. i 50.

Mimo tych zastrzeżeń *Stygmat...* jest książką wartościową i potrzebną. Nie stanowi ona kompendium myśli ekonomicznej Włodzimierza Brusa i nie zastępuje monografii poświęconej jego koncepcjom. Jest natomiast rzetelną, dobrze udokumentowaną i intelektualnie uczciwą biografią, która pozwala lepiej zrozumieć społeczne oraz polityczne warunki formowania się jednego z najważniejszych polskich ekonomistów XX w. Dla historyka idei gospodarczych będzie to lektura niepełna, ale zarazem bardzo użyteczna. Natomiast dla czytelnika zainteresowanego relacją między biografią, polityką i ewolucją przekonań będzie to książka zdecydowanie godna uwagi.

Bibliografia

- Brus, W. (1961). *Ogólne problemy funkcjonowania gospodarki socjalistycznej*. PWN.
 Brus, W., & Łaski, K. (1992). *Od Marksa do rynku*. PWN.